

Bartosz Zygmunt

Rola muzyki w celebracjach
liturgii Wieczery Pańskiej
na przykładzie utworów chóralnych
kompozytorów polskich, powstałych
po Soborze Watykańskim II

Katowice 2019

© 2019 by Księgarnia św. Jacka, Katowice

Recenzenci:

prof. dr hab. Mariusz Kończal

prof. dr hab. Marta Kierska-Witczak

ISSN 1643-0131

ISBN 978-83-8099-036-4

Wydział Teologiczny

Uniwersytetu Śląskiego

ul. Jordana 18, 40-043 Katowice

tel. +48 32 356 90 56

faks +48 32 356 90 55

internet: www.wtl.us.edu.pl

e-mail: sekretariat@wtl.us.edu.pl

Księgarnia św. Jacka Sp. z o.o.

ul. Warszawska 58, 40-008 Katowice

tel.: +48 32 355 48 00

faks: +48 32 259 78 25

e-mail: redakcja@ksj.pl

księgarnia internetowa: www.ksj.pl

Przygotowanie do druku:

Na Marginesach

Katarzyna Solecka

Druk i oprawa:

Drukarnia K & K

ul. Mierzeja Wiślana 6

30-732 Kraków

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział 1	
Triduum Paschalne – historia, układ, znaczenie w roku liturgicznym	11
1.1. Liturgia Wieczery Pańskiej przed i po Soborze Watykańskim II	11
1.2. Miejsce i znaczenie liturgii Wieczery Pańskiej w Triduum Paschalnym	15
1.3. Centralne punkty, znaki i gesty wieczornej liturgii Wielkiego Czwartku	17
Rozdział 2	
Muzyka w liturgii Wieczery Pańskiej	21
2.1. Miejsce chóru i muzyki chóralnej w celebracji	21
2.2. Teksty zaczerpnięte z liturgii Wieczery Pańskiej, wykorzystywane w twórczości kompozytorów muzyki chóralnej	29
2.3. Muzyka chóralna kompozytorów polskich, tworzących po Soborze Watykańskim II. Wybrane dzieła nawiązujące do liturgii Wieczery Pańskiej	41
Rozdział 3	
Przekaz treści paschalnych w wybranych kompozycjach chóralnych. Problemy interpretacyjne	49
3.1. Przygotowanie celebracji – Mateusz Dębski, <i>Crux fidelis</i>	49
3.2. Procesja wejścia – Kazimierz Pasionek, <i>In virtute crucis</i>	53
3.3. <i>Ordinarium missae</i> – Józef Świder, <i>Missa corale</i>	56
3.4. <i>Ordinarium missae</i> – Józef Świder, <i>Missa corale</i>	61
3.5. Śpiew przed Ewangelią – Paweł Łukaszewski, <i>Chwała Tobie</i>	64
3.6. Obrzęd obmycia nóg – Józef Świder, <i>Ubi caritas et amor</i>	66
3.7. Przygotowanie darów – Juliusz Łuciuk, <i>Hymnus de caritate</i>	71
3.8. <i>Ordinarium missae</i> – Józef Świder, <i>Missa corale</i>	80
3.10. Komunia święta – Klaudia Rabiega, <i>Ave verum</i>	85
3.11. Procesja do kaplicy przechowywania Najświętszego Sakramentu – Paweł Łukaszewski, <i>Pange lingua</i>	89
3.12. Adoracja – Paweł Łukaszewski, <i>Recessit pastor</i>	91
Zakończenie	95
Bibliografia	97
Spis przykładów	101
Wykaz tabel	103
Aneks	107
Summary	153

Table of Contents

Introduction	7
Chapter 1	
The Easter Triduum: history, structure, and role in the liturgical year	11
1.1. Liturgy of the Lord's Supper before and after the Second Vatican Council	11
1.2. The place and role of the Liturgy of the Lord's Supper in the Easter Triduum.....	15
1.3. Central points, signs, and gestures in the evening Liturgy of Holy Thursday	17
Chapter 2	
Music in the Liturgy of the Lord's Supper	21
2.1. The place of choir and choral music in the celebrations	21
2.2. Texts from the Liturgy of the Lord's Supper used in choral compositions	29
2.3. Choral compositions written by Polish composers after the Second Vatican Council. Selected works related to the Liturgy of the Lord's Supper	41
Chapter 3	
Rendering the Paschal message in selected choral compositions. Interpretative problems.....	49
3.1. Preparing the celebration – Mateusz Dębski, <i>Crux fidelis</i>	49
3.2. The Entrance Procession – Kazimierz Pasionek, <i>In virtute crucis</i>	53
3.3. <i>Ordinarium missae</i> – Józef Świder, <i>Missa corale</i>	56
3.4. <i>Ordinarium missae</i> – Józef Świder, <i>Missa corale</i>	61
3.5. The Chant before the Gospel – Paweł Łukaszewski, <i>Chwała Tobie</i>	64
3.6. The Washing of the Feet – Józef Świder, <i>Ubi caritas et amor</i>	66
3.7. The Offertory – Juliusz Łuciuk, <i>Hymnus de caritate</i>	71
3.8. <i>Ordinarium missae</i> – Józef Świder, <i>Missa corale</i>	80
3.10. Holy Communion – Klaudia Rabięga, <i>Ave verum</i>	85
3.11. The Procession to the Altar of Repose – Paweł Łukaszewski, <i>Pange lingua</i>	89
3.12. Adoration – Paweł Łukaszewski, <i>Recessit pastor</i>	91
Conclusions.....	95
Bibliography	97
List of examples.....	101
List of tables.....	103
Aneks	107
Summary	153

WSTĘP

Podstawową ideą niniejszej pracy jest wskazanie miejsca i roli muzyki w celebracji liturgii Wieczery Pańskiej, stanowiącej część Triduum Paschalnego, które jest centralną uroczystością Kościoła rzymskokatolickiego. Trzy dni celebrowania męki, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa nazywane są jednym wielkim świętem; jednym, ponieważ trzech wydarzeń: Ostatniej Wieczery, męki i śmierci Chrystusa oraz zmartwychwstania nie można od siebie oddzielić.

Celebracja liturgiczna domaga się śpiewu. Zgodnie z *Ogólnym wprowadzeniem do Mszału rzymskiego* im większa uroczystość, tym jej liturgiczny śpiew winien być bardziej wzniosły:

„Należy więc przywiązywać wielką wagę do śpiewu w celebracji mszy św., z uwzględnieniem mentalności ludów i możliwości każdego zgromadzenia liturgicznego. Chociaż nie zawsze jest konieczne, np. we mszach codziennych, stosowanie śpiewu we wszystkich częściach z natury swej przeznaczonych do śpiewu, ze wszelkich miar należy dbać o to, by nie zabrakło śpiewu usługujących i ludu podczas mszy św. celebrowanych w niedziele i nakazane święta”¹.

Śpiew nie jest tylko ozdobą liturgii, ale stanowi jej istotny element, należy wręcz do jej natury. Ów ścisły związek śpiewu z liturgią kieruje nas w stronę tematu rozprawy doktorskiej: *Rola muzyki w celebracjach liturgii Wieczery Pańskiej na przykładzie utworów chóralnych kompozytorów polskich, powstałych po Soborze Watykańskim II*.

Jak zaznaczono w temacie, autor pracy stanął przed problemem wyboru dzieł muzycznych należących do bogatego skarbcza muzyki liturgicznej. Obszar swych badań zawęził do jednej tylko celebracji – Mszy Wieczery Pańskiej, której muzycznym dopełnieniem mogą być utwory chóralne. Spośród tych natomiast wybrał wyłącznie dzieła kompozytorów polskich, tworzących w okresie po Soborze Watykańskim II, których dorobek jest w tym względzie niezwykle interesujący.

W tradycji Kościoła chór pełnił zawsze ważną i doniosłą funkcję. Obrazuje to choćby sposób użycia chorału w dziełach kantatowych i oratoryjnych Johanna Sebastiana Bacha. W pasjach lipskiego mistrza chór nie tylko komentuje wydarzenia, ale także czynnie w nich uczestniczy. Podobnie dzieje się w liturgii, podczas której wierni gromadzą się, otaczając ołtarz i modląc się śpiewem. Może im pomagać w tym chór, który wyraża jedność zgromadzonych wiernych w przeżywaniu treści danej uroczystości.

¹ Por. *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego z trzeciego wydania Mszału Rzymskiego Rzym 2002 oraz Wskazania Episkopatu Polski*, Poznań 2006, s. 40.

Muzyka podczas *Triduum Paschalnego* ma szczególne znaczenie. Jej dobór wymaga nie tylko ogólnej znajomości liturgii, ale także zrozumienia znaków i gestów, które jej towarzyszą. W przypadku doboru muzyki chóralnej do tych wyjątkowych celebracji pewną trudność stanowić może fakt, iż w okresie po Soborze Watykańskim II rola i miejsce muzyki zostały określone w sposób bardzo jednoznaczny, nie pozostawiając miejsca na jakąkolwiek dowolność. W tym właśnie okresie funkcjonującą wcześniej nazwę *Triduum Sacrum* zmieniono na określenie Triduum Paschalne. Jednocześnie zmienił się układ liturgii, inaczej także rozłożone zostały akcenty w rozumieniu liturgii i śpiewu liturgicznego. Ojcowie Soborowi, podkreślając doniosłość śpiewu wspólnotowego, ograniczyli użycie w liturgii dzieł o charakterze czysto koncertowym, który nie zawsze pozwalał jej uczestnikom na pełne zaangażowanie, często stawiając ich w pozycji biernych słuchaczy.

Podjęta w pracy i opisana powyżej problematyka jest wyjątkowo bliska doktorantowi, który od roku 2005 pełni w Archidiecezji Katowickiej funkcję Moderatorsa Diakonii Muzycznej, a od roku 2015 odpowiada za przygotowanie muzyczne celebracji z udziałem biskupa diecezjalnego w archikatedrze Chrystusa Króla w Katowicach oraz liturgii transmitowanych przez media. Wśród wielu uroczystości w sposób szczególny wyróżnia się *Triduum Paschalne*, podczas którego śpiew musi cechować się nie tylko wysokim poziomem muzycznym, ale także należyтым dostosowaniem do akcji liturgicznej. Autor dostrzega praktyczną potrzebę tworzenia nowych kompozycji, jak również wskazywania wzorców dzieł, które służyć mogą właściwej celebracji. Widzi on też konieczność kształtowania wrażliwości na piękno śpiewu wśród kandydatów do kapłaństwa – kleryków, którzy obok organistów decydują w praktyce o kulturze muzycznej śląskich świątyń. Prowadzony przez doktoranta od 2009 roku Chór Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach jest naturalnym miejscem pracy nad rozwojem muzycznym przyszłych kapłanów.

Kultura muzyczna Kościoła jest dzisiaj narażona z jednej strony na pokusę rezygnacji z jakichkolwiek artystycznych form muzycznych na rzecz niezbyt wyszukanego, czasami nawet trywialnego repertuaru; z drugiej zaś na chęć zdominowania tej przestrzeni przez działalność koncertową. Kompozytorzy z kolei mają w sobie naturalną potrzebę wyrażenia własnych odczuć i emocji. Stoi to niekiedy w sprzeczności z tym, co zostało już wielokrotnie opisane dźwiękiem. Próba znalezienia kompromisu pomiędzy indywidualnym podejściem twórców a nauczaniem Kościoła jest jednak możliwa, o czym świadczy ogromna liczba dzieł muzycznych znakomicie korespondujących z liturgią. Powstanie wielu z nich zawdzięczamy polskim kompozytorom muzyki chóralnej, tworzącym na przełomie XX i XXI wieku. Autor pracy podejmuje temat roli muzyki w liturgii na przykładzie chóralnych utworów nawiązujących do najważniejszego momentu roku liturgicznego, jakim jest Pascha.

Rozprawa doktorska, będąca podstawą niniejszego opracowania, składała się z dzieła muzycznego i jego opisu. Koncert chóralny, zarejestrowany na nośniku cyfrowym, obejmował następujące utwory, ułożone w kolejności wynikającej z wykonania w trakcie liturgii Wieczery Pańskiej:

1. Mateusz Dębski, *Crux fidelis*,
2. Kazimierz Pasionek, *In virtute crucis*,
3. Józef Świder, *Kyrie z Missa corale*,
4. Józef Świder, *Gloria z Missa corale*,
5. Paweł Łukaszewski, *Chwała Tobie*,
6. Józef Świder, *Ubi caritas et amor*,
7. Juliusz Łuciuk, *Hymnus de caritate*,
8. Józef Świder, *Sanctus z Missa corale*,
9. Józef Świder, *Agnus Dei z Missa corale*,
10. Klaudia Rabiega, *Ave verum*,
11. Paweł Łukaszewski, *Pange lingua*,
12. Paweł Łukaszewski, *Recessit pastor*.

Opis dzieła został podzielony na trzy rozdziały.

W rozdziale pierwszym autor przedstawia historię Triduum Paschalnego, jego układ oraz znaczenie w roku liturgicznym. Opisuje on także liturgię Wieczery Pańskiej oraz jej miejsce w ramach całego Triduum. Dodatkowo wskazuje na centralne punkty, znaki oraz niepowtarzalne na przestrzeni całego roku liturgicznego gesty.

Rozdział drugi stanowi próbę analizy liturgii Wieczery Pańskiej pod kątem doboru odpowiadającej jej muzyki i możliwości wykonania dzieł literatury chóralnej. Autor podaje przykłady tego typu utworów i przytacza tekst słowny antyfon i hymnu, na których mogą one być oparte.

W rozdziale trzecim dokonany zostaje skrócony opis hermeneutyczny poszczególnych kompozycji. Autor wskazuje na wybrane problemy techniczne i interpretacyjne, z którymi zetknął się podczas przygotowania poszczególnych utworów. Porządek ich opisu wynika z kolejności wykonania podczas koncertu, stanowiącego symulację porządku liturgicznego.

W zakończeniu autor dokonuje podsumowania odnoszącego się do miejsca muzyki w liturgii, dzieląc się własnymi przemyśleniami, związanymi ze służbą kapłańską i pracą muzyczną.

Opis dzieła został zrealizowany poprzez badania źródłowe i analizę formalno-muzyczną. W przygotowaniu opisu doktorant posłużył się literaturą z zakresu liturgiki oraz praktyki wykonawczej. Cenną pomocą stały się także wybrane źródła internetowe.

SUMMARY

The basic aim of the present dissertation is to show the place and role of music in the celebrations of the Easter Triduum, which is the main solemnity of the Roman Catholic liturgy. The title of the thesis: *The role of music in the celebrations of the Liturgy of the Lord's Supper on an example of choral compositions written by Polish composers after the Second Vatican Council* indicates the specific field of music, from which the author chose compositions written between the 1960s and the present days.

The doctoral dissertation consists of a musical performance and its description. The choral concert registered on a digital data carrier includes the following compositions:

1. Mateusz Dębski, *Crux fidelis*,
2. Kazimierz Pasionek, *In virtute crucis*,
3. Józef Świder, *Kyrie* from *Missa corale*,
4. Józef Świder, *Gloria* from *Missa corale*,
5. Paweł Łukaszewski, *Chwała Tobie*,
6. Józef Świder, *Ubi caritas et amor*,
7. Juliusz Łuciuk, *Hymnus de caritate*,
8. Józef Świder, *Sanctus* from *Missa corale*,
9. Józef Świder, *Agnus Dei* from *Missa corale*,
10. Klaudia Rabiega, *Ave verum*,
11. Paweł Łukaszewski, *Pange lingua*,
12. Paweł Łukaszewski, *Recessit pastor*.

The description of the composition is divided into three chapters. In the first chapter, the author presents the history of the Easter Triduum, its arrangement and role in the liturgical calendar. The second chapter, which is based on *The General Instruction to the Roman Missal*, is devoted to the description of those parts of the liturgy of the Lord's Supper that are accompanied by song (antiphonies, the ordinaries and the proper of the mass, and other songs). Also, the chapter presents compositions corresponding to the liturgy of Holy Thursday, representing various styles and epochs. The third chapter, which is the main one, focuses on the description of the compositions included in the concert in light of the problems related to performing and interpreting them as encountered by the conductor while reading the scores and preparing the choirs. The description is accompanied by fragmentary analyses of the compositions, as well as short biographies of their authors. The order of the presentation is based on the order of performing the compositions during the concert, which in turn corresponds to the order of the liturgy. In the conclusion, the author summarizes the topic of the role

of music in the liturgy, including his own considerations based on his own priestly and musical experiences.

The selection of the compositions used for the Holy Mass cannot be random or intuitive. This process should be based on specific regulations that need to be learned by a conductor of a choir performing liturgical music. The example of the liturgy of Holy Thursday, which has a special place in the liturgical calendar, confirms that rule. Despite the fact that the compositions selected for this dissertation come from various composers who used different techniques, they seem to be stylistically coherent. In the author's opinion, the expression of those compositions arouses religious feelings of the congregation gathered for the liturgy, becoming not only the background, but actually letting the faithful experience the very content of the liturgy and its symbolism.